

ÚVOD

Významnou složku slovní zásoby každého jazyka představují vlastní jména (**propria**). Jejich specifické vlastnosti a funkce daly v rámci jazykovědného bádání vzniknout zvláštní nauce, která se jimi zabývá, *onomastice*. Vlastní jména se člení do skupin podle druhu objektu, který pojmenovávají, přičemž jednou z nejdůležitějších kategorií jsou zeměpisná jména, toponyma, a v rámci nich **místní jména (oikonyma**, někdy též jména sídlištní), názvy obydlených objektů.¹ Ta část onomastiky, která se zabývá toponymy, se nazývá toponomastika.

Onomastika dosáhla v současnosti postavení relativně samostatné vědy, v českém prostředí úzce spjaté s lingvistikou a zvláště bohemistikou. Česká onomastika je disciplína s dlouhou tradicí; zvláště místní jména byla už od dob kronikáře Kosmy důležitou součástí výkladu českých dějin a spolu se skupinou osobních jmen představují tradiční předmět zájmu české onomastiky. Díky tomu také naše onomastika disponuje solidně zpracovanou materiálovou toponymickou bází, která badatelům umožnila přesunout těžiště zkoumání do oblasti teorie.²

Jak již napovídá název, tato práce podává slovtvornou analýzu českých místních jménech v nejrannějších obdobích vývoje češtiny. Studium českých místních jmen, zvláště jejich tvoření, založené na historickém materiálu, se může s ohledem na množství dosavadní sekundární literatury zdát návratem k tématům dávno probádaným. Svůj smysl však přesto má, a sice z několika důvodů: materiálovou bází naší práce tvoří *bohemika*, nejstarší česká slova v cizojazyčných textech. Bohemika patřila dlouhou dobu k neprobádaným a nedůvěru budícím památkám českého jazyka, teprve od 90. let 20. století jsou předmětem intenzivnějšího lingvistického zkoumání.³ Druhým argumentem pro obhájení našeho postupu je zvolená

1 Druhou velkou skupinu toponym tvoří názvy neobydlených objektů, jména pomístní, anoikonyma. K bližší definici toponym viz EŠČ 491.

2 O vývoji onomastiky jako vědeckého oboru pojednává zevrubně R. ŠRÁMEK v monografii *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* [PLESKALOVÁ a kol. 2007, 377–425]. Přehled českého onomastického bádání v 90. letech podává studie autorů M. KNAPPOVÉ, M. HARVALÍKA a R. ŠRÁMKA uveřejněná v roce 2000 v časopise *Onoma* (viz seznam literatury). Obě citované studie obsahují i výběrový bibliografický soupis české onomastiky.

3 K bohemikům viz EŠČ 91, kde i další literatura. Důkladně zpracována jsou zvláště bohemikální osobní jména v latinských listinách do 13. století [viz PLESKALOVÁ 1995; 1996; 1999; 2004b; 2008], k bohemikálním toponymům viz studie M. ČORNEJOVÉ [2005; 2006a; 2006b; 2007c; 2008b].

metoda práce, vycházející ze slovtvorné teorie M. DOKULILA [1962] a z poznatků *lingvisticky* zaměřeného studia propriální sféry jazyka. Předkládaná práce se pokouší podat ucelený rozbor utvářenosti nejstarších českých místních jmen. Navazuje na popis staročeské apelativní slovtvorby vypracovaný D. ŠLOSAREM [zvláště v *Historické mluvnici češtiny* LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER] a na popis utvářenosti staročeských antroponym J. PLESKALOVÉ [1998]. Přihlíží rovněž k novějším poznatkům, vycházejícím ze strukturního pohledu na vlastní jména, zvláště k teorii tzv. parasystému [D. ŠLOSAR, J. PLESKALOVÁ], popř. modelové teorii [R. ŠRÁMEK, J. PLESKALOVÁ, M. HARVALÍK].

Výklad se skládá ze dvou částí: první část práce je věnována shrnutí poznatků získaných při budování materiálové základny, tj. při excerpci dokladů z primárních pramenů a jejich následnou konfrontací se sekundární literaturou. Před samotnou jazykovou (slovtvornou) analýzou bylo potřeba osvojit si důkladně problematiku grafiky bohemik, jejich rekonstrukce, historickou gramatiku češtiny (především hláskosloví a slovtvorbu, ale i morfologii), a znalost staročeského systému osobních jmen. Rovněž shrnutí těchto poznatků je věnován prostor v teoretické části práce, spolu s popisem materiálu a sekundární literatury, s přehledem dosavadního bádání o místních jménech a nastíněním metodologického postupu. Část druhá se týká vlastní slovtvorné analýzy, do níž jsou zahrnuta místní jména odvozená, tj. utvořená slovtvorným postupem derivace.

Závěry o tvoření nejstarších českých místních jmen získané analýzou materiálu jsou obsaženy jednak v dílčích shrnutích na konci některých kapitol, jednak v závěru práce, a jsou doplněny grafy. Přestože nejstarší doklady místních jmen nemusejí nutně odrážet původní podobu jmen – ve vývoji docházelo často ke změnám, typy doložené do 13. století patří bezpochyby k nejstarším a na základě rozboru jejich utvářenosti v tomto časovém rozmezí lze nastínit tendenci dalšího vývoje české oikonymie.⁴

4 Tato publikace vznikla upravením a doplněním disertační práce obhájené v r. 2007 na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Práce je dostupná pod http://www.is.muni.cz/th/11559/ff_d/.